

NS 4102 og regns.

Det legges opp til at statlige virksomheter nå skal utarbeide regnskapene sine i henhold til en kontoplan hentet fra det private næringsliv. Dette er en del av strevet med regnskap i staten der en henter inn modeller fra næringslivet. Det er derfor viktig å ha et godt grep om hva næringslivsmodellen går ut på og forutsetter. Hensikten med denne oversikten er å bidra i den retning.

INNLEDNING

Statsbudsjettet (Gul bok) er stedet å lete dersom en på autoritativ måte ønsker å få en oversikt over det som i øyeblikket er på gang i arbeidet med regnskap i staten. En gjennomgang av Gul bok over flere år bidrar med et mer fullstendig bilde. I Lundesgaard (2013) finnes det en slik gjennomgang av Gul bok fra og med 2003, og det er ikke vanskelig å se at en i staten er et godt stykke vei i retning av å utarbeide regnskap for statlige virksomheter som i næringslivet. Dette reiser en god del spørsmål siden det åpenbart er slik at det er vesentlige forskjeller mellom virksomheter i staten i sin alminnelighet, og et foretak i det private næringsliv.

En gir ikke her noe svar på det «store spørsmål» om hva som er riktig i sammenhengen. En forutsetning for å kunne nærme seg et svar på et slikt krevende spørsmål er god innsikt i det en står overfor av utfordringer i både statlig og privat sammenheng. Ønsker en «regnskap som i næringslivet» koblet på statlige virksomheter er det åpenbart nyttig at en har et godt grep om hva regnskap i næringslivet går ut på. Standard kontoplan for statlige virksomheter som en nå tar sikte på å gjøre obligatorisk

bygger på næringslivskontoplanen NS 4102 for finansregnskap, jfr. bl.a. Finansdepartementet (2012). Dette medfører at det er grunn til å stoppe opp. Spørsmålet om hva finansregnskapet i det private næringslivet i realiteten går ut på er aktualisert, og det ser vi på i et «fugleperspektiv» med vekt lagt på foretakets kontoplan. Det er nødvendig å være spesielt opptatt av finansregnskapet fordi det er nettopp dette regnskapet som er modellen for det en tar sikte på for statlige virksomheter.

KONTOPLAN OG REGNSKAP

Registreringen av ting som skjer knyttet til virksomheten i et foretak i næringslivet er viktig av mange grunner. For eksempel for det siste året er det nokså selvfølgelig at en ønsker svar på spørsmål som «hva er det nå som er oppnådd?». En kontoplan spiller en rolle i sammenhengen når finansregnskapet skal utarbeides. Kontoplaner er noe det finnes retningslinjer for, og i Norge er det NS 4102 som spiller en slik rolle.

I strevet med å drive virksomhet møter en over tid hendelser med virkning for foretaket. Det er opplysningene om slike hendelser som danner grunnlaget for det systematiske registreringsarbeidet. Som knyttet til noe «fortidig» er det nærliggende å forbinde enhver systematisk registrering av hendelser med «regnskap». Det er nok også ikke så langt unna det som mer umiddelbart og allment forbindes med regnskap.¹ En merker seg videre at det åpenbart er av betydning at det systematiske registreringsarbeidet skjer på en slik måte at det er mulig å ha tillit til de registrerte opplysningene.

Regnskap er også noe mer avgrenset enn det vi var inne på ovenfor. Typisk for regnskap som noe mer avgrenset er at en

registrerer og sammenfatter hendelser som det knytter seg opplysninger til i form tallstørrelser med benevnelse i pengeenheter. Tallstørrelsene av interesse i sammenhengen omtales da gjerne som «beløp». Regnskap utarbeides for interne styringsformål i foretaket (driftsregnskap også omtalt som internregnskap eller kostnadsregnskap), eller for eksterne rapporteringsformål som et finansregnskap. Andre betegnelser som er brukt om finansregnskapet er forretningsregnskap, eksternregnskap eller årsregnskap. I regnskapssammenheng er finansregnskapet «konge». Dette er et regnskap som det legges mye arbeid i, og som får mye oppmerksomhet. Regnskapets betydning medfører at det også er gjenstand for omfattende regulering fra myndighetenes side. Kontoplanen er en del av det hele.

HVOR KOMMER TALLENE FRA?

Med regulering stilles det krav til utarbeidningen av finansregnskapet, og spesielt viktige er kravene til finansregnskapet som tallmateriale. Det er nærliggende å stille spørsmålet om «hvor tallene kommer fra?». Finansregnskapet for en periode begynner der foregående periode slutter, dvs. med det nødvendige av overførte beløp fra denne perioden. En del av tallmaterialet i et regnskap representerer følgelig «arven fra fortiden». Til «arven fra fortiden» føyes så opplysninger knyttet til hendelser i rapporteringsperioden som skal innregnes.² Hendelsene er av to slag. For det første transaksjoner forbundet med at foretaket bidrar med en ytelse til en annen part og mottar godtgjørelse som motytelse, eller at foretaket mottar en ytelse fra en motpart som gjøres opp med en motytelse. I tillegg til opplysninger knyttet til transaksjoner som innregnes kommer opplysninger

Tap i næringslivet

om hendelser ellers som leder til disposisjoner av regnskapsmessig art.³ Det vil si opplysninger som ikke er transaksjonsbaserte. Som innregningsgrunnlag er det som ikke er transaksjonsbasert mindre ensartet.

REGNSKAP ER UNDERKASTET LOVGIVNING

Reguleringen fra myndighetenes side av utarbeidingen og rapporteringen av finansregnskapsopplysninger er i dag svært omfattende. Interessant er det for øvrig at dette som historisk fenomen hovedsakelig er noe som først kommer fra begynnelsen av 1900-tallet og fremover. I USA (US GAAP/Generally Accepted Accounting Principles) antas det at retningslinjene for finansiell rapportering omfatter opp mot 15.000 sider. I Norge har vi to regelverk. For det første regelverket forbundet med de internasjonale regnskapsstandardene (IFRS) for børsnoterte foretak. Dette er hjemlet i Regnskapslovens § 3-9. For det andre videreførte norsk god regnskapsskikk (GRS) hjemlet i formell lovs form, og ellers gjennom bl.a. de nasjonale regnskapsstandardene utarbeidet av Norsk RegnskapsStiftelse (NRS). Med

introduksjonen av IFRS fra og med regnskapsåret 2005 står vi nå også i Norge overfor et svært omfattende og sammensatt regelverk på regnskapsområdet. Det er en utfordring at IFRS og de nasjonale norske retningslinjene er forskjellige i sine fundament. De nasjonale retningslinjene er bygget opp med utgangspunkt i resultatoppstillingen med resultatmålingen som noe grunnleggende. I IFRS (og US GAAP) legges det vekt på balanseoppstillingen som basis for oppbyggingen av regelverket.

SYSTEMENE OG DOBBELT BOKFØRING

For ikke alt for lenge siden ble den praktiske utarbeiding av regnskap undervist ved at en faktisk gjennomførte bokføringen for «regnskap i miniatyr».⁴ I dag utarbeides det som betyr noe av regnskap ved hjelp av IKT-baserte systemer, og innregningen skjer i to runder. I den første runden er innregningen av løpende transaksjoner et vesentlig innslag. Innregning skjer på den måten at beløp plasseres ved «dobbelte innregning» (double entry bookkeeping) på konti og dette skjer ved hjelp av «regnskapsprogrammer». Dobbelte bokfø-

ring er litt nedlatende blitt omtalt som en vanskelig måte å regne med pluss og minus. Hvordan dette nå enn forholder seg er dobbelt bokføring den metodikk som benyttes i arbeidet med finansregnskap i næringslivet. Den dobbelte innregning sikres nå typisk ved at pluss og minus brukes ved markeringen av om en postering skal skje til debet (pluss) eller kredit (minus). En følge av dette er at inntektene i resultatoppstillingen blir negative beløp. Dette er mindre meningsfullt, og det er dermed lett å innse at pluss og minus i regnskapssystemene ikke betyr noe mer fundamentalt utover debet og kredit. Det er interessant at dagens regnskapssystemer ført i henhold til prinsippene for dobbelt bokføring er en videreføring av århundrelange tradisjoner. Dobbelte bokføring ble praktisert i senmiddelalderens Nord-Italia og kan ha røtter lenger østfra. Beskrivelsen av praksis på området i Pacioli (1494) kom til å bety mye, jfr. Penndorf (1933) for en tysk oversettelse. En svært grundig og lesverdig omtale av alt som har med problemstillingen å gjøre finnes i Lauwers og Willekens (1994).

I en neste runde tar en

1) I Bibelen er det mange henvisninger til regnskap, og det er fristende å ta med et eksempel som anskueliggjør den mer umiddelbare og almene side av saken. I Brevet til hebreerne kapittel 13, vers 17 heter det: «Vær lydige mot deres ledere og rett dere etter dem! For de våker over sjelene deres og skal en gang avlegge regnskap. Sørg for at de kan gjøre det med glede, uten å sukke. Ellers blir det ikke til gagn for dere.»

2) Uttrykket «innregning» er brukt om det som føyes til. Dette er regnskapsterminologi av nyere

dato med om lag samme mening som «regnskapsføring». Uttrykket ble introdusert i norsk sammenheng i forbindelse med at de internasjonale regnskapsstandardene (IFRS) ble gjort gjeldende for konsernregnskapene i børsnoterte foretak fra 2005. Det engelske «recognition» ble da oversatt med «innregning».

3) I Regnskapsloven av 1998 heter det for eksempel i § 4-1 første ledd nr. 4 at «[u]realisert tap skal resultatføres (forsiktighetsprinsippet).» I og med at det her er snakk om noe som er urealisert betyr det at lovgiveren kommer

med et pålegg om innregning selv om det ikke foreligger noe transaksjonsbasert. Det er nok at foretaket som regnskapsproducent med en nødvendig grad av sikkerhet observerer tapet som mulighet. Slike observasjoner tar sitt utgangspunkt i noe som har karakteren av «hendelser ellers».

4) Denne kommentator, som etter hvert begynner å dra på årene, lærte regnskap på denne måten. Vesentlig yngre kolleger har imidlertid også lært regnskap slik. Den omstendighet at regnskap nå så godt som i alle sammenhenger føres mot IKT-

baserte systemer medfører at den gamle tilnærmingen mister noe av sin mening og er erstattet med grunnkurs i regnskap som bygger på en kombinasjon av mer avgrensede bokføringseksempler og systemforklaringer. Til alt dette hører det også med en introduksjon til dobbelt bokføring og dette med debet og kredit. Årene rundt 1990 er antakelig det som er tids skillet. Kollega Aage Sending som har vært sentral i prosessen som er beskrevet takkes for velvillig å stille seg disposisjon for samtaler om saken.

utgangspunkt i saldobalansen. Saldobalansen (eller råbalansen) inneholder saldiene til alle aktive konti (konti som inneholder minst ett innregnet beløp). En saldo er nettoen som følger gitt beløpene som er innregnet på en konto. Saldobalansen overføres til et regnskapsavslutningsprogram som nå inntar rollen som IKT-basert system. Poenget er å komme frem til resultat- og balanseoppstillingene og andre ting som en er pålagt. På veien innregnes det nødvendige av regnskapsmessige disposisjoner, ofte en følge av hendelser ellers. Med dette kommer en frem til en vesentlig del av det som er grunnlaget for den finansielle rapporteringen. Det som er kommet til under avslutningen overføres til «regnskapsprogrammet» slik at dette er klart til å åpnes for ny innregning i den etterfølgende periode. Med dette er hovedboken (oversikten over alle konti) avsluttet.

Finansregnskapet sammenfattes i resultat- og balanseoppstillingene og det skjer som vi har vært inne på i hovedsak på den måten at de bakenforliggende konti gjøres opp (avsluttes) og motposter mot resultat eller balanse. Det som nyanserer dette bildet er at resultatoppstillingen gjøres opp (overskudd eller underskudd fremkommer som saldo) mot egenkapitalen som så inngår i balanseoppstillingen. Det bakenforliggende system av konti blir fort omfattende og det krever en systematikk.

NS 4102

Av flere grunner er det formålstjenlig at en for det bakenforliggende system av konti legger opp til noe som er felles, og det er en slik funksjon NS 4102 er tillagt.² Det som skjer nå er at en bidrar med den videre oppfølging av det som er sagt innledningsvis om å betrakte finansregnskapet i et fugleperspektiv. Det blir gjort ved at en på en sammenfattet måte presenterer finansregnskapet «i kjernen», og det skjer ved at kontosystemet representeres ved hjelp av T-konti med referanse til NS 4102 som bidrar med betegnelser og nummering. Innregningen i faktiske regnskapsystemer som leder frem til

finansregnskapet skjer som vi har vært inne på i overensstemmelse for prinsippene for dobbelt bokføring. I det som illustreres blir dette ivaretatt ved at det gis noen antydninger om gangen i posteringene på konti (innregningen), og det er noe en finner igjen i Illustrasjon 1 i det videre.

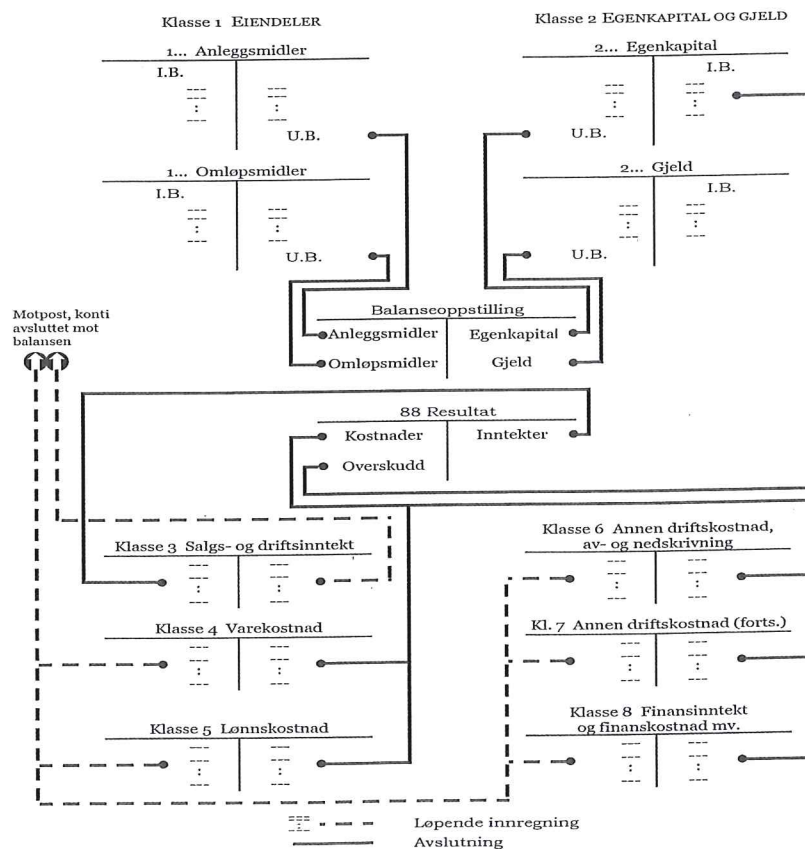
Det er nærliggende å fundere over hva som er det minimum som skal til for å komme frem til resultat- og balanseoppstillingene. Det som i det minste kreves er at beløpsopplysningene forbundet med hendelsene, det vil si transaksjoner og hendelser ellers, foreligger. For at dette skal kunne innregnes er det nødvendig med opplysninger om hendelsenes karakter på en slik måte at det er mulig å tilordne på den «dobbelte måten» til konti. Opplysningene som legges til grunn ved den enkelte innregning kalles for kontostrengen. Kontostrengene vil av flere grunner typisk inneholde mer enn det som her er kalt et minimum.

Gjennom avslutningen skjer det en sammenfatning (konsolidering/aggregering) av det som er innregnet i første omgang. Glemmes så innregningsgrunnlaget fungerer

arbeidet med finansregnskapet som et «svart hull der informasjon blir borte». Det er ofte et poeng å sammenfatte, men av flere grunner er det ikke slik at en bare kan la innregningsgrunnlaget «forsvinne i et svart hull». Det stilles krav i lovgivning til dokumentasjon av innregningsgrunnlaget, og det har åpenbart betydning for kravene til kontostreng.

REGNSKAP I DAG KREVER MER ENN DET NØDVENDIGE MINIMUM

Kravene til dokumentasjon medfører at innregningsprosessen er mer omfattende enn det minimum vi har vært inne på. Sporbarhet må være sikret. I tillegg kommer at det kreves, eller er ønskelig, med mer av regnskapsmessig art som f.eks. reskontrooppstillinger og andre ting. Tradisjonelt har regnskapsystemene «levd sitt eget liv» i foretaket, blant annet fordi de er gjenstand for omfattende regulering. I dagens foretak arbeides det typisk med omfattende og arbeidskrevende informasjonssystemer i tillegg. Det er nærliggende å se informasjonssystemene i foretaket i sammenheng ved å tenke seg at alt av interesse samles i en data-

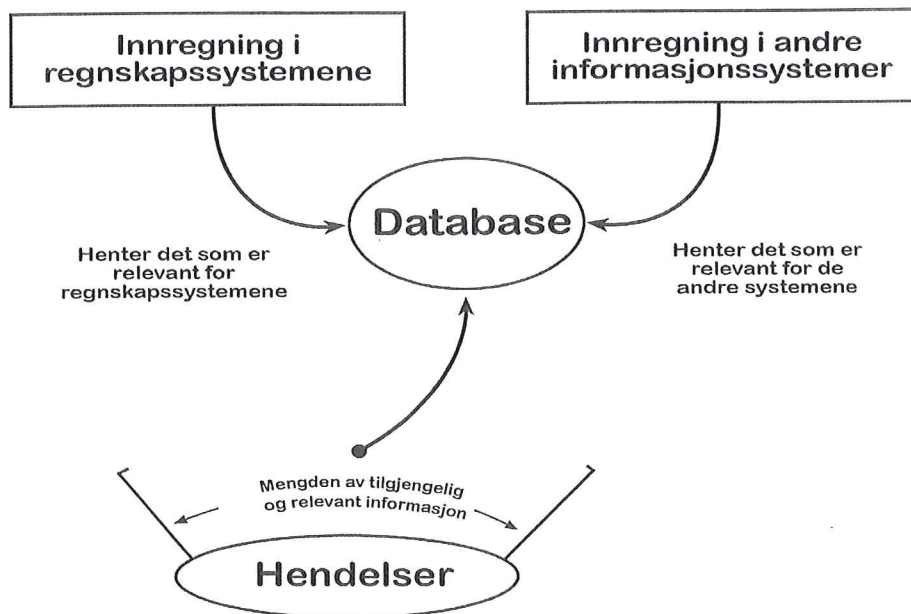

Illustrasjon 1: Fugleperspektiv på NS 4102 i T-kontoformatet

base.³ Dette er noe som er mulig ved hjelp av moderne IKT. Det vil si at alt av interesse med hensyn til opplysninger om hendelser, også utover det som er av betydning i regnskapssammenheng, plasseres i databasen. Regnskap og andre informasjonsoversikter utarbeides ved at databasen «tastes av». Tankegangen er anskueliggjort i Illustrasjon 2.

Ovenfor ble dette med «det svarte hull» berørt, og det ble dessuten gjort klart at kravene til dokumentasjon medfører at en må «ta med seg innregningsgrunnlaget videre». På den annen side, gitt mer tradisjonelle former for informasjonsbehandling, kan det være svært kostbart å gå tilbake til primærinformasjonen (innregningssgrunnlaget). Følgen blir da lett at grunnlaget nærmest blir å regne som tapt for mer dagligdagse informasjonsformål. Med alt plassert i en lett tilgjengelig database er problemet løst. I dag kan tilnærmingen i tillegg gjøres fleksibel i forhold til det som hentes ut og sammenfattes. Er dette utnyttet kan regnskapet utarbeides på flere måter. Sett under en slik synsvinkel blir NS 4102 et blant flere ben å stå på i regnskapssammenheng.

Det er lett å innse at en tilnærming slik som den som er anskueliggjort i Illustrasjon 2 stiller økte krav til en gjennomtenking av innregningsgrunnlaget, og da ikke bare i forhold til det som kreves i regnskapssammenheng. I stedet for betegnelsen kontostreng er muligens «informasjonsstreng» et bedre ord. Dette gitt den generelle informasjonssystemtenkning som Illustrasjon 2 er et uttrykk for.

Illustrasjon 2: Regnskap sett i et databaseperspektiv

NOEN BETRAKTNINGER VIDERE

Oppmerksomheten så lang er konsentrert om utarbeidingen av finansregnskap. Alt det som har med utarbeiding å gjøre skjer i den hensikt at finansregnskapet skal brukes til noe fornuftig, og dermed ha et eller flere formål slik dette for eksempel er presentert i Lundesgaard (2007). Når en står overfor mulige alternativer med hensyn til hvordan finansregnskapet kan utarbeides følger det at formålene, og eventuelle kostnader forbundet med alternativene, blir avgjørende for det som bør velges.

Foretakseiernes bruk av den finansielle rapportering til foretaket er et spesielt viktig formål. Det er lett å innse at opplysninger om foretakets økonomiske stilling er av betydning når eierne skal forvalte egen formue. Sentralt i en slik sammenheng står spørsmålet om verdianslaget på faktiske

eller eventuelle eierinteresser sett i forhold til det som det alternativt er mulig å oppnå. Ut fra mer prinsipielle betraktninger kan en komme frem til et verdianslag ved å ta utgangspunkt i anslag på de fremtidige nettokontantstrømmene til foretaket. For eiere «på utsiden» av foretaket er det åpenbart ikke så lett å gå frem på denne måten, og selv «på innsiden» er dette heller ingen lett oppgave, jfr. Gjesdal (2012). Finansregnskapsbasert verdsetting er et alternativ slik en finner dette beskrevet av bl.a. Penman (2010/2011) på instruktive måter. I Lundesgaard (2012a) finnes det en omtale av bidrag av Penman i tillegg til en del detaljer vedrørende sammenhengen mellom kontantbasert og finansregnskapsbasert verdsetting. Alt dette bidrar til å gi finansregnskapet mening, og det er lett å innse at eierinteressene er sentrale i den sammenheng.

5) I spørsmålet om systematikk i arbeidet med systemer av konti er det riktig å bruke fleretallsformen «kontoplaner» fordi dette dreier seg om systematikk som er spesifikk for det enkelte foretak. Det felles består i at en bestreber seg på å bruke felles betegnelser på det som er det samme, og at det til betegnelser knyttes et standardisert kontonummeringssystem. Den endelige og konkrete kontoplan er noe som tilpasses det enkelte foretak, og retningslinjen får dermed karakteren av en «kontoramme». Det knytter seg ikke noe

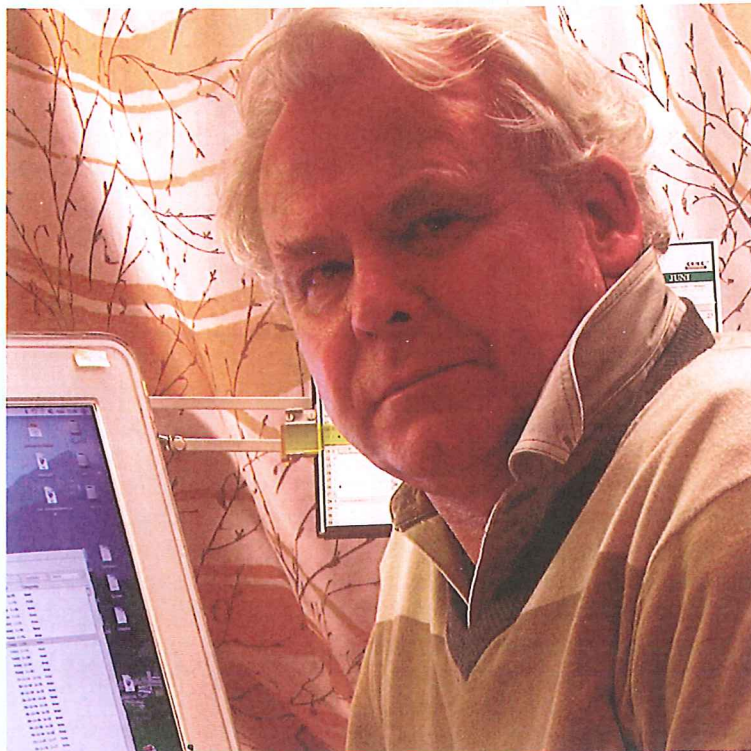
formelt pålegg til bruken av NS 4102, men i praksis er det denne standarden som følges. I forordet til NS 4102 kommer dette til uttrykk ved at standarden omtales som «den etablerte standarden i Norge».

6) Moderne IKT medfører at «database-ideen» nå er dominerende i arbeidet med informasjonssystemer. Siden regnskapssystemene er informasjonssystemer gjelder dette også for denne klassen mer spesialiserte informasjonssystemer. I regnskapssammenheng var

nordmannen Odd Aukrust (1915-2008) den første som var inne på tanken. Han var forskningsdirektør i Statistisk sentralbyrå og er også kjent for å bli portrettert som «bror min» i broren Kjell Aukrusts kunstneriske bidrag. I Aukrust (1955) finnes bidraget vi er opptatt av. Bidraget ble for øvrig forsvart som doktorarbeid og har også blitt møtt med en del internasjonal interesse. Odd Aukrust vokste opp i Østerdalen og var livet igjennom sterkt knyttet til dalen. Tar en litt i kan vi si at «moderne regnskap kommer fra Østerdalen».

Om artikkelforfatteren

Jon Lundesgaard er BI-kandidat og cand. oecon. med spesialisering i både økonomi og bedriftsøkonomi fra UiO, samt dr. polit. fra samme institusjon basert på arbeid i økonomisk organisasjonsteori. Som akademiker har Lundesgaard vært tilsatt i stillinger i bedriftsøkonomi, og før dette var han tilsatt i Finansdepartementet og arbeidet med økonomistyringsprosjekt.

AVSLUTNING

I arbeidet med økonomistyrings-systemer, og regnskap mer avgrenset, er det for den offentlige sektor nærliggende å se hen til det som gjøres i næringslivet. Næringslivet er utsatt for et konkurransepress som bidrar til å lede i retning av det som er effektive løsninger. Det er en forutsetning for en vellykket overføring av et system fra en sammenheng til en annen at det foreligger noen former for sammenfall i det en står overfor av utfordringer. I det offentlig står en åpenbart ikke overfor eierinteresser som skal forvaltes og «gjetes» på den samme måten som i næringslivet. Dette vanskeliggjør en overføring på et mer generelt grunnlag av en finansregnskapsmodell hentet fra næringslivet til den offentlige sektor. Noe av utfordringene i den forbindelse er omtalt i Lundesgaard (2012b/c).

HENVISNINGER:

Aukrust, O. (1955):
Nasjonalregnskap: Teoretiske prinsipper. Samfunnsøkonomiske studier nr. 4, Statistisk sentralbyrå.
Finansdepartementet (2012):

Fastsettelse og bruk av standard kontoplan for statlige virksomheter. Rundskriv R-102/2012 fastsatt 16. november 2012.

Gjesdal, F. (2012): "Valg av verdsettelsesmodell." Innledning som gjesteredaktør i Magma, No. 2 2012, pp. 22-23.

Lauwers, L. og M. Willekens (1994): "Five Hundred Years of Bookkeeping: A Portrait of Luca Pacioli." Tijdschrift voor Economie en Management, Vol. 39, nr. 3, pp. 289-304.

Lov om årsregnskap m.v. (regnskapsloven) av 17. juli 1998 nr. 56.

Lundesgaard, J. (2007): "Utkast til FASB/IASB rammeverk: Regnskapets formål." Revisjon og Regnskap, nr. 2 2007, pp. 26-32.

Lundesgaard, J. (2012a): "Penman: Bruken av finansregnskapet og en IFRS-kritikk" Magma, nr. 2 2012, pp. 42-50.

Lundesgaard, J. (2012b): "Finansregnskap – det offentlige som i næringslivet?" Fagbladet samfunn & økonomi, nr. 2 2012, pp. 32-37.

Lundesgaard, J. (2012c): "Regnskap i staten – bare et irritasjonsmoment?" Stat og styring, nr.

4 2012, pp. 6-8.

Lundesgaard, J. (2013): "Regnskap i staten – en refleksjon." Kommunal Økonomi, nr. 3 (mars) 2013, pp. 6-10.

NS 4102:2005 Grunnkontoramme og regnskapsoppstilling. Med mindre justeringer desember 2006 og mars 2007. Standard Norge.

Pacioli, L. (1494): Summa de Arithmetica, Geometria, Proportioni et Proportionalita. Paganino de Paganini (Venezia).

Penman, S.H. (2010): Financial Statement Analysis and Security Valuation. McGraw-Hill/Irwin, 4th edition.

Penman, S.H. (2011): Accounting for Value. Columbia University Press.

Penndorf, B. (1933): Abhandlung über die Buchhaltung: Nach dem italienischen Original von 1494 ins Deutsche übersetzt. C.E. Poeschel Verlag.

.....
JON LUNDESGAARD